

تحقیقات تحلیل محتوا در ادبیات

کودکان و نوجوانان ایران از سال ۱۳۵۳-۱۳۹۰

مهدی محمدی

استادیار گروه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم

Mahdi.mohammadi203@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۱۱/۲۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۷/۳۰

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، بررسی سیر مطالعات تحقیقات تحلیل محتوا در ادبیات کودکان و نوجوانان ایران و مشخص کردن زمینه‌های تکراری و خلاءهای موجود برای محققان در پژوهش‌های آتی و هدایت پایان‌نامه‌های دانشجویی است.

روش: پژوهش حاضر به روش کتابخانه‌ای انجام گرفته است. جامعه پژوهش را ۴۲ تحقیق صورت گرفته با استفاده از روش تحلیل محتوا تشکیل می‌دهند که ۱۱ عنوان آن به صورت مقاله در مجلات تخصصی منتشر شده و ۳۱ عنوان در قالب پایان‌نامه نوشته شده‌اند.

یافته‌ها: پژوهش‌های شناسایی شده در سه گروه تحقیقات تحلیل محتوای داستان‌های تألیفی، تحقیقات تحلیل محتوای داستان‌های ترجمه‌ای و تحقیقات تحلیل محتوای اشعار دسته‌بندی شدند. ۳۴ اثر در خصوص تحلیل محتوای داستان‌های تألیفی، ۴ اثر در خصوص تحلیل محتوای داستان‌های ترجمه‌ای و ۴ عنوان در خصوص تحلیل محتوای اشعار صورت گرفته که ۲۴ مورد از آنها به بررسی یک موضوع خاص در داستان‌ها پرداخته‌اند.

اصالت/ارزش: تحقیقات تحلیل محتوا آیین تمام‌نمایی از فعالیت‌های علمی هر حوزه می‌باشد که پژوهش‌های صورت گرفته را معرفی کرده و خلاءهای موجود را نشان می‌دهد. بررسی جایگاه رشته‌های مختلف دانشگاهی و نوع دانشگاه‌ها اعم از دانشگاه‌های دولتی و آزاد در انجام پژوهش‌های تحلیل محتوا در حوزه ادبیات کودکان و نوجوانان، معرفی افراد تأثیرگذار در هدایت پایان‌نامه‌های تحصیلی، بررسی چالش‌های موجود و ارائه راهکارهای متناسب از ویژگی‌های برجسته پژوهش حاضر هستند که برای اولین بار با رویکرد متن‌پژوهی در این حوزه نوشته شده است.

کلیدواژه‌ها: ادبیات کودکان و نوجوانان ایران، تحقیقات تحلیل محتوا، داستان‌های کودکان و نوجوانان، شعر کودکان و نوجوانان.

مقدمه

تحلیل محتوا یکی از روش‌های پژوهشی ارزشمندی است که در رشته‌های مختلف علوم انسانی به خصوص تاریخ، علوم اجتماعی و علوم ارتباطات کاربردهای فراوانی دارد. حوزه کتابداری نیز پیوسته با روش تحلیل محتوا سر و کار دارد. تحلیل محتوا روشی است که می‌توان بر اساس آن خصوصیات زبانی یک متن، گفته یا نوشته را به طور واقع‌بینانه و یا عینی و به طور سیستماتیک شناخت و از آنها استنتاج‌هایی نیز در باره خصوصیات فردی و اجتماعی گوینده یا نویسنده، نظرات و گرایش‌های وی و همچنین اطلاعاتی در باره مسایل غیرزبانی به‌دست آورد (طهماسیان، ۱۳۸۶).

از این روش در گام‌های اولیه صرفاً برای توصیف پیام‌های ارتباطی استفاده می‌شد، اما امروزه می‌توان از طریق اندازه‌گیری همبستگی متغیرهای به کار رفته در متن، برای سؤال‌های تحقیق نیز پاسخ‌های لازم را فراهم ساخت. ادبیات کودکان و نوجوانان از جمله زمینه‌هایی است که از این روش بسیار سود برده و محققان آن پژوهش‌های متعددی را با استفاده از این روش انجام داده‌اند که در ادامه به تفصیل بررسی شده است.

تحقیقات تحلیل محتوا در ادبیات کودکان و نوجوانان ایران

همان طور که گفته شد، تحلیل محتوا به دنبال شناخت محورها یا خطوط اصلی یک متن، سخنرانی، تصویر و... می‌باشد؛ لذا، انجام برخی از تحقیقات، مخصوصاً تحقیقاتی که در صدد مطالعه محتوای آثار هستند، جز استفاده از روش تحلیل محتوا امکان‌پذیر نبوده و روش‌های دیگر پیمایشی از پاسخگویی به آن ناتوان هستند. در سال‌های اخیر، گرایش به انجام پژوهش‌هایی در خصوص ادبیات کودکان و نوجوانان افزایش یافته است، اما پژوهشگران در راستای آشنایی با فعالیت‌های پیشین صورت گرفته و پیدا کردن خلاءهای تحقیقاتی موجود با مشکلات فراوانی روبه‌رو هستند.

مطالعات متن‌پژوهی که با رویکرد مرور تحقیقات صورت گرفته است محققان را با بررسی‌های انجام شده آشنا کرده و زمینه‌هایی که نیاز به بررسی دارند را مشخص می‌کنند. پژوهش حاضر نیز قصد دارد ضمن آشنا ساختن محققان با تحقیقات تحلیل محتوایی صورت

گرفته در حوزه ادبیات کودکان و نوجوان کشورمان، خلاءهای موجود را برای انجام پژوهش‌های بعدی معرفی کند. پس از بررسی نشریات تخصصی ادبیات کودکان و نوجوانان، جست‌وجو در اینترنت و وب‌سایت مراکز تخصصی، بررسی پایان‌نامه‌های موجود در کتابخانه‌های مراکز تخصصی، و جست‌وجو در فهرست پایان‌نامه‌های مراکز دانشگاهی، ۴۲ پژوهش در این راستا شناسایی شدند که برخی از آنها مقاله و برخی دیگر در قالب پایان‌نامه تحصیلی انجام شده بودند که در سه گروه زیر دسته‌بندی می‌شوند.

۱. تحقیقات مربوط به تحلیل محتوای داستان‌های کودکان و نوجوانان

داستان یکی از منابع مؤثر در شکل‌گیری شخصیت کودک و نوجوان به‌شمار می‌رود؛ چرا که کودک خود را به جای قهرمان داستان فرض کرده و از شادی او شاد و از غم او غمگین می‌شود. این پدیده در شکل‌گیری شخصیت و اعتقادات و نظام فکری کودک از چنان اهمیتی برخوردار است که متخصصان از آن به عنوان ابزار تعلیم و تربیت یاد می‌کنند. در همین راستا، محققان در تحقیقات متعددی به تحلیل محتوای داستان‌های کودکان پرداختند که آنها را در قالب دو دسته تحقیقاتی که محتوای داستان‌ها را به صورت کلی ارزیابی کردند و تحقیقاتی که به بررسی یک موضوع خاص در محتوای داستان‌ها پرداختند بررسی خواهیم کرد.

۱-۱. تحقیقات تحلیل محتوای داستان‌ها بدون تأکید بر موضوع خاص

از مهمترین تحقیقات صورت گرفته در این خصوص، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد. ثناگو راد (۱۳۵۴) پس از مطالعه ۳۵ داستان تألیفی از آثار کانون پرورش فکری و شناسایی ۶۰۸۳ مفهوم در قالب ۳۴ مقوله، دریافت که مفاهیمی چون «استیلاگری»، «تعقل و شناخت» و «خانواده» با بیشترین و مقولاتی چون «تفاوت‌های جنسی»، «بیان تعلقات جنسی» و «جبرگرایی» و... با کمترین بسامد در داستان‌های کودکان ظاهر شده‌اند. سرمدی و میرخواجوی (۱۳۵۴) بعد از مطالعه ۳۶۸ داستان، آنها را در هفت دسته رشد متعادل و سلامت تن و روان، تربیت اخلاقی و معنوی، تربیت هنری و فرهنگی، تربیت اجتماعی، تربیت اقتصادی، تربیت سیاسی، و آموزش نظری و عملی به منظور انتقال سرمایه‌های فکری تمدن انسانی به نسل‌های آینده دسته‌بندی و معرفی کردند.

کتابی (۱۳۵۸) در بررسی مفاهیم طرح شده در کتاب‌های آزاد و تحت سانسور سال‌های قبل و بعد از انقلاب، دریافت که در آثار قبل از انقلاب بیشتر مفاهیم نوع‌دوستی و مبارزه، تقدیرگرایی، محافظه‌کاری و در آثار داستانی بعد از انقلاب مفاهیمی چون جمع‌گرایی، مبارزه، آگاهی، و آموختن به کار رفته بود.

خزائی (۱۳۶۲) در مقایسه کتاب‌های داستانی ویژه کودکان ۶ تا ۹ ساله و تقسیم‌بندی آنها در ۶ گروه مقوله‌های سیاسی-اجتماعی، مقوله‌های اخلاقی، مقوله‌های عاطفی، مقوله علمی، مقوله‌های مذهبی و مقوله‌های اطلاعاتی؛ دریافت که مفاهیم سیاسی-اجتماعی در دوره قبل و بعد از انقلاب به طور یکسان مورد توجه قرار گرفته است، ولی از نظر کمی و کیفی با یکدیگر متفاوت هستند.

کدیور (۱۳۶۲) در بررسی مضامین کتاب‌های قصه کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در دو دوره قبل و بعد از انقلاب اسلامی ایران، دریافت که مفاهیمی چون مبارزه، اتحاد، مقاومت، همبستگی و ایثار، از خودگذشتگی و آزادی و... که در آثار قبل از انقلاب به صورت انتزاعی و یا عینی مطرح شده بود در آثار بعد از انقلاب کاملاً آشکار شده بود.

آگاه (۱۳۶۲) بعد از بررسی ۱۷۸ عنوان از آثار داستانی نوشته شده برای کودکان و دسته‌بندی آنها در شش گروه سیاسی-اجتماعی، اخلاقی، عاطفی، عقلی، مذهبی و اطلاعاتی دریافت که مقوله‌های عاطفی و سیاسی-اجتماعی از ۲ مقوله پرکاربرد در آثار قبل و بعد از انقلاب بودند. مفاهیم اخلاقی، عقلی و مذهبی در آثار قبل و بعد از انقلاب به طور یکسان استفاده شده بود.

چیزی (۱۳۷۰) با تحلیل محتوای ۷۰ عنوان از انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان دریافت که مبحث ایمان و موضوعات مرتبط با آن اعم از «وجود خداوند یکتا»، «ایمان به روز جزا»، «اطاعت از دستورات خدا و رسول (ص)» و «بازگشت به سوی خدا» از پر استنادترین مفاهیم دینی کتاب‌های کودکان بودند.

نیشابوری (۱۳۷۷) در تحلیل محتوای کتاب‌های تألیفی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در دهه اول انقلاب اسلامی دریافت که درونمایه آثار آموزشی را مفاهیمی چون خداپرستی، هنر، کاردستی، معلومات عمومی، ریاضی، الفبای فارسی و درونمایه آثار مذهبی را

مفاهیمی چون شناخت شخصیت‌های بزرگ تاریخ اسلام، اخلاق و ارزش‌های اسلامی، مبارزه با بت‌پرستی و ایمان به خداوند و درونمایه آثار داستانی را مفاهیمی چون مبارزه، دوستی، قهرمانی، پیام‌های سیاسی و اجتماعی تشکیل می‌دادند.

گرانپایه (۱۳۷۹) در تحلیل گفتمانی الگوهای فرهنگی کتاب‌های منتشره از سوی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، بعد از مطالعه ۷۲ عنوان، دریافت که تمامی قصه‌ها به جز ۲ مورد معطوف به پیام بوده و در ۳۱ قصه پیام به صورت مستقیم و در ۴۱ قصه پیام به صورت غیرمستقیم مطرح شده بود.

عبدلی (۱۳۸۳) بعد از تحلیل محتوای کتاب‌های داستانی منتشره بین سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۰ دریافت که داستان‌های تخیلی با ۱۵۶۶ عنوان، داستان‌های حیوانات با ۱۳۰۲ عنوان، داستان‌های اجتماعی با ۶۲۹ عنوان در رتبه‌های اول تا سوم قرار گرفتند.

تحقیقات این گروه بیشتر در حول دو محور (توجه به آثار منتشره کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و توجه به عامل انقلاب اسلامی و تأثیر آن در ادبیات کودکان و نوجوانان) دور می‌زند. به طوری که از ۱۰ پژوهش صورت گرفته ۴ مورد به بررسی آثار کانون و ۴ مورد به بررسی نقش انقلاب اسلامی ایران و تأثیر آن بر ادبیات کودکان پرداخته‌اند.

۲-۱. تحلیل محتوای داستان‌های کودکان با تأکید بر موضوع خاص

در این گروه به خاطر انجام تحقیقات تخصصی، بررسی‌های بیشتری به عمل آمده است. از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

رازپوش (۱۳۵۷) پس از بررسی ۱۸۸ عنوان از آثار مناسب سنین قبل از دبستان و دبستان دریافت که «مفید بودن اجتماعی»، «مهربانی» با بیشترین بسامد و مفاهیمی چون «تواضع و فروتنی»، «نوجویی»، «قناعت و بخشش بجا»، «نکوهش تقلید»، «دزدی»، «دنباله‌روی» و «آشوبگری» با کمترین بسامد در داستان‌های کودکان به کار گرفته شدند.

سید احمدیان (۱۳۵۷) با تکرار بررسی رازپوش در آثار مناسب نوجوانان دریافت که مفاهیم «مفید بودن اجتماعی» و «آگاهی» با بیشترین و مفاهیمی چون «آزادی»، «آزادی‌خواهی» و «حقیقت‌جویی» با کمترین بسامد مطرح شده بودند.

میرزایی (۱۳۶۰) با بررسی ۲۰۰ داستان منتشر شده بین سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۵۸ دریافت که در بین داستان‌های سال ۵۷، ۶۳/۸۸ درصد از موضوعات شناسایی شده به موضوع سیاسی-اجتماعی تعلق داشت؛ در حالی که این میزان در بین داستان‌های سال ۱۳۵۸، ۷۴/۱۷ درصد بوده است.

اشراقی (۱۳۷۴) در مطالعه نقش و جایگاه زنان در سه شخصیت اول مرد و زن داستان‌ها دریافت که ۲۵ درصد از شخصیت‌های خلق شده در داستان‌ها زن بوده است. دختران نوجوان در داستان‌ها نسبت به زنان بزرگسال سهم کمتری داشتند.

وندی (۱۳۷۴) در بررسی عامل جنسیت در داستان‌های کودکان و نوجوانان سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۷۲ دریافت که اختلاف معنی‌داری بین فراوانی شخصیت‌های دختر و پسر وجود دارد و شخصیت‌های پسر به مراتب بیشتر از دخترها در داستان‌ها حضور دارند.

محمدی (۱۳۷۵) در بررسی داستان‌های جنگ ایران و عراق دریافت که تعصب بیش از اندازه نویسندگان در ثبت وقایع جنگ، در کنار تصور کردن رزمندگان ایران در قالب شخصیت‌های مؤمن، انقلابی، مخلص، شجاع، نترس و نشان دادن نیروهای عراقی به عنوان شخصیت‌های جانی، جنایتکار، ترسو، بزدل از ضعف‌های عمده داستان‌ها بود.

ستاری (۱۳۷۷) در بررسی مفاهیم اجتماعی در داستان‌های واقع‌گرای کودک و نوجوان دریافت که از مجموع ۷۲۰۳۹ مفهوم به کار رفته، اخلاق و رفتار اجتماعی با ۲۸/۱ درصد، خانواده با ۲۶ درصد، گروه‌های شغلی با ۱۷/۷ درصد، روندهای اجتماعی با ۱۳/۹ درصد، اماکن اجتماعی با ۸/۷ درصد و مقوله مشکلات اجتماعی با ۵/۶ درصد از مفاهیم را به خود اختصاص داده‌اند.

محمدی (۱۳۷۷) در جریان بررسی نقش حیوانات در داستان‌های منتشره کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان دریافت که مخاطبان آثار قبل از انقلاب کودکان ۹-۱۲ سال بودند، اما مخاطبان آثار بعد از انقلاب کودکان ۶-۹ سال بوده است. کلاغ، خرگوش و گاو حیوانات پرستفاده در داستان‌های قبل از انقلاب و خرگوش، قورباغه و روباه از حیوانات پرستفاده در داستان‌های بعد از انقلاب بوده است.

حسینی نثار (۱۳۷۹) در بررسی موضوع انقلاب اسلامی در داستان‌های کودکان و نوجوان دریافت که موضوع تظاهرات با فراوانی ۳۹، موضوع دستگیری با فراوانی ۱۵، موضوع اعلامیه‌ها و شهادت با فراوانی ۱۴ و موضوع شعار و شعارنویسی با فراوانی ۱۲ در رده‌های برتر قرار داشتند.

زارع گاوگانی (۱۳۷۹) در بررسی مفاهیم تربیتی اسلام از دیدگاه قرآن در ادبیات کودکان و نوجوانان دریافت که ۳۹/۱ درصد از مطالب قرآن در ارتباط فرد با خدا، ۳۷ درصد در ارتباط فرد با خویش، ۱۷/۲ درصد در ارتباط فرد با خلق، ۶/۷ درصد در ارتباط فرد با طبیعت می‌باشد؛ در حالی که در ادبیات کودکان کشورمان ۱۹/۴ درصد به ارتباط فرد با خداوند، ۴۲/۲ درصد ارتباط فرد با خویش، ۳۲/۸ درصد ارتباط فرد با خلق و ۵/۵ درصد ارتباط فرد با طبیعت اختصاص یافته است.

نورعی پس ویشه (۱۳۸۰) در بررسی میزان همپوشانی داستان‌های مشترک در سه کتاب آسمانی قرآن، انجیل و تورات دریافت که بین داستان‌های قرآن و تورات ۲۲ درصد اشتراک کلی و ۶۷ درصد اشتراک جزئی و همچنین در بین داستان‌های قرآن و انجیل ۱۳ درصد اشتراک کلی و ۸۴ درصد اشتراک جزئی وجود دارد.

مقصودی (۱۳۸۰) در بررسی نقش و پایگاه‌های اجتماعی زنان و مردان در کتاب‌های داستانی کودکان دریافت که نقش مردان در داستان‌های مورد بررسی متنوع‌تر از نقش زنان بوده و از نظر مشاغل، ویژگی‌های شخصیتی، نوع تفریح، فعالیت‌های سیاسی، احساسات، ایمان، اخلاق و زیبایی بین زنان و مردان داستان‌ها اختلاف معنی‌داری وجود دارد.

امین دهقان و پریخ (۱۳۸۲) در تحلیل داستان‌های مناسب کودکان و سنجش اثرات آنها در کاهش یا حل چهار مشکل روان‌شناختی پرخاشگری، اعتمادبه‌نفس پایین، ترس و اندوه دریافتند که اغلب داستان‌ها با هدف کاهش یا درمان مشکلات روان‌شناختی نوشته نشده است؛ بلکه رشد و شکوفایی استعدادها، آموزش و سرگرمی بیشتر مورد توجه بوده است.

موسوی (۱۳۸۳) در تعیین جلوه‌های عشق و عرفان در ادبیات کودکان، از بین ۷۵۰ داستان، فقط ۲۷ عنوان با مضمون عرفانی شناسایی کرد. بقیه آثار یا با طرح مسائل اخلاقی به طور مستقیم به آموزش پرداخته بودند و یا مطالب دینی و درسی را در قالب داستان جهت سرگرمی بیان کرده بودند.

ملک‌تجار (۱۳۸۴) در بررسی مفاهیم مرتبط با صلح در کتاب‌های داستانی واقع‌گرای فارسی دریافت که در بین ۳۲۷۳ مورد، روابط اجتماعی با ۴۹/۳ درصد در رتبه اول و مقوله اخلاق (عوامل فردی) با ۲۳/۲ درصد، تشویق به صلح با ۱۵/۴ درصد و مقابله با موانع صلح با ۱۱/۹ درصد در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

پریرخ و مجدی (۱۳۸۶) در ادامه پژوهش پریرخ و امین دهقان (۱۳۸۲)، پس از بررسی ۱۳۲ عنوان کتاب گروه سنی «ب» دریافتند که از مجموع ۱۳۲ عنوان منتشر شده در سال ۱۳۸۱، ۵۵ عنوان در زمینه چهار مشکل تعیین شده امتیاز لازم را به دست آوردند.

طهماسبیان (۱۳۸۶) در بررسی نقش آثار داستانی کودکان و نوجوانان در کاهش یا رفع مشکل روان‌شناختی ترس و اضطراب و افسردگی دریافت که ۵۵ درصد آثار در کاهش ترس، ۲۵/۷ درصد در ارائه الگوی شجاعت، ۲۱/۲ درصد در پرورش حس کنجکاوی و ۲۴/۸ درصد در تربیت خلاقیت مناسب بوده‌اند.

مهدیان (۱۳۸۶) در مقاله ارائه شده به کنفرانس بین‌المللی ادبیات کودکان آمریکا، ادبیات کودکان و نوجوانان دوران انقلاب اسلامی را در سه بخش «انقلاب در ادبیات کودکان»، «تصویر خانواده» و «گسترش دید خوانندگان» مورد مطالعه قرار داد.

ترقی‌خواه (۱۳۸۸) در بررسی مفهوم «فرهنگ و جایگاه صلح در کتاب‌های داستانی کودکان» دریافت که «نظام سیاسی» شاخص‌ترین مقوله‌ای بود که ۱۳۹ بار در آثار مورد بررسی به کار رفته بود. بررسی تصاویر، پیام‌ها و یا القاء‌های ذهنی ارائه شده در آثار به کودکان و نوجوانان نشان داد که «شکوه، عظمت و زیبایی» با فراوانی ۱۳۰ مورد در رتبه نخست قرار دارد. مفهوم «صلح» فقط در ۱۲ اثر به کار رفته بود و نویسندگان ایرانی نیز ۵ بار به این مفهوم اشاره کرده بودند.

محمدی (۱۳۸۹) در بررسی مفاهیم دینی در داستانه‌های کودکان و نوجوانان دریافت که موضوع‌های سرگذشت‌نامه و فضایل پیامبران، فضایل امامان و معصومان و داستان‌های اخلاقی در رتبه‌های اول تا سوم قرار گرفتند.

مکتبی‌فرد (۱۳۸۹) در بررسی مؤلفه‌های تفکر انتقادی در داستان تألیفی ایرانی گروه سنی «ج» منتخب شورای کتاب کودک دریافت که مؤلفه‌های استلزامات و پیامدها، اطلاعات، داده، شاهد، تجربه، هدف، و قابلیت‌های استدلال اخلاقی نسبت به سایر مؤلفه‌ها در وضعیت بهتری قرار دارند. ضعیف‌ترین مؤلفه‌ها نیز پیش‌فرض‌ها، اطمینان (آزادی) در تفکر، نقطه‌نظرها و دیدگاه‌های گوناگون، و استنباطها و تفاسیر شناسایی شدند.

خوشبخت (۱۳۸۹) در بررسی مفهوم مرگ در ۹ کتاب داستانی دریافت که تنها دو بعد از

جنبه زیست‌شناختی (بازگشت ناپذیری و علیت) در کتاب‌ها به کار رفته است و هیچ کدام از آثار به ابعاد اجتناب‌ناپذیری و غیرعملکردی آن پرداخته‌اند.

فرزانه‌فر (۱۳۸۹) در بررسی نقش قصه و داستان در رشد و پرورش روحیه فلسفی در کودکان دریافت که قصه‌های انتخابی به درستی مصادیقی برای پرورش روحیه فلسفی در خود داشتند. همچنین مشخص شد همانندی‌های بسیاری میان برخی پژوهش‌ها با یافته‌های این پژوهش وجود دارد.

ایروانی و مختاری (۱۳۹۰) در بررسی جایگاه مفاهیم فلسفی در ادبیات داستانی کودکان ایران دریافتند که ۴۹ درصد آثار به حوزه هستی‌شناسی، ۳۹ درصد به حوزه ارزش‌شناسی و ۱۲ درصد به حوزه معرفت‌شناسی تعلق داشتند.

بررسی تحقیقات این گروه نشان داد که تنوع موضوعی بیشتری در آثار به چشم می‌خورد. ۳ پژوهش به بررسی انقلاب اسلامی و تأثیر آن در ادبیات کودکان کشورمان، ۲ پژوهش به پدیده جنگ و موضوعات مرتبط با آن اعم از صلح و...، ۳ پژوهش به بررسی مفاهیم اجتماعی و ۲ پژوهش به بررسی مفاهیم دینی در ادبیات کودکان پرداخته‌اند. توجه به زن و تغییر نگرش در خصوص نقش و جایگاه زنان از جمله موضوعاتی است که موضوع ۳ پژوهش از پژوهش‌های این دوره را به خود اختصاص داده است. از ویژگی‌های ممتاز و برجسته تحقیقات این دوره می‌توان به آغاز نگرش‌های علمی و بهره‌گیری از مباحث روان‌شناختی در ادبیات کودکان و رواج مباحث ادبیات کودکان به دوره‌های دکتری دانشگاه‌ها اشاره کرد که در چندین مورد اتفاق افتاده است.

۲. تحقیقات مربوط به خواندنی‌های کودکان و داستان‌های ترجمه‌ای

در تحلیل محتوای خواندنی‌های کودکان و نوجوانان یک پژوهش صورت گرفته است. سلطان محمدی (۱۳۵۸) در تحلیل محتوای خواندنی‌های کودکان قبل از دبستان سال‌های ۱۳۴۰-۱۳۵۷ دریافت که «بیان واقعیت‌ها» و «نحوه زندگی» با فراوانی ۲۱۷ بیشترین و پیام‌های عاطفی با ۵۵ مورد کمترین بسامد را در بین پیام‌ها به خود اختصاص داده‌اند. در خصوص داستان‌های ترجمه شده پژوهشی مبتنی بر تحلیل محتوا یافت نشد، اما چندین پژوهش مرتبط با این موضوع صورت گرفته است.

میرحسینی (۱۳۶۶) در بررسی سیر موضوعی داستان‌های ترجمه شده برای کودکان و نوجوانان، پس از بررسی ۴۵۴ اثر ترجمه شده دریافت که ۴۴ مترجم زن و ۱۸۲ مترجم مرد با انتشار ۹۱/۷۴ درصد آثار در تهران و ۳/۴۸ درصد در قم در تولید و انتشار این آثار نقش داشتند. از این بین ۶۰/۳۵ درصد به آثار افسانه‌های عامیانه و جدید و ۳۵/۴۶ درصد به داستان‌های واقعی تعلق داشتند.

ابراهیمی کلهرودی (۱۳۷۸) در بررسی وضعیت کتاب‌های ترجمه شده برای کودکان ۳ تا ۱۱ سال دریافت که در ۴۴/۵۵ درصد از ۶۷/۱۸ درصد آثاری که اطلاعات کتابشناختی اثر اصلی در آنها آورده شده، اطلاعات به صورت صحیح و کامل بیان گردیده بود. اکثر کتاب‌های ترجمه شده از زبان انگلیسی، آلمانی، فرانسوی، عربی و روسی بود. همچنین ۶۱/۵۶ درصد مترجمان مرد بودند.

میری کرمانشاهی (۱۳۸۳) در تحلیل سیر موضوعی داستان‌های ترجمه‌ای بین سال‌های ۱۳۷۱-۱۳۸۰ دریافت که ۹۲۸ عنوان داستان واقعی، ۶۷۳ عنوان افسانه جدید و ۲۱۷ عنوان افسانه عامیانه وجود داشت. داستان‌های اخلاقی و اجتماعی با ۳۶۹ عنوان، داستان‌های حیوانات با ۳۵۷ عنوان و داستان‌های تاریخی با ۱۳۷ عنوان در رتبه‌های اول تا سوم قرار داشت. همچنین ۶۰/۱ درصد آثار توسط مترجمان مرد و ۳۹/۹ درصد توسط مترجمان زن ترجمه شده بودند.

داستان‌های خارجی، متناسب با فرهنگ جوامع خود تدوین می‌شوند و ممکن است ترجمه برخی از عناصر آنها آثار مخربی را بر خوانندگان کم‌سن کشور مقصد که فرهنگ خاص خود را دارند بر جای گذارد. ضرورت این امر ایجاب می‌کند که مترجمان و ناشران حساسیت‌های خاصی را در انتشار داستان‌های ترجمه شده به خرج دهند. اما متأسفانه علی‌رغم اهمیت بیش از حد این امر، تحقیقی جامع از محتوای آثار ترجمه شده به عمل نیامده و تحقیقات اندک صورت گرفته نیز به بررسی صوری و ظاهری آثار پرداخته‌اند که جا دارد مطالعات عمیقی در این راستا صورت گیرد.

۳. تحقیقات تحلیل محتوا در اشعار کودکان

شعر کودک نیز از دید متخصصان به دور نمانده و محتوای آنها نیز در چندین بررسی مورد ارزیابی قرار گرفته است.

نظرآهاری (۱۳۷۹) با بررسی موضوع ۸۱۸ شعر از ۱۶ شاعر کودک و نوجوان ایران بین سال‌های ۱۳۶۰-۱۳۷۷ دریافت که مسائل سیاسی و اجتماعی مانند انقلاب، جنگ تحمیلی، امام

خمینی و مفاهیم مذهبی همانند خدا، قرآن، دعا، نماز، روزه، ائمه، کربلا، عاشورا و مسائل مربوط به خانواده اعم از پدر، مادر، مادر بزرگ و... بارها در اشعار شاعران به کار رفته بود که اکثر آنها سطحی و در اکثر جاها نیز در حد توصیف صرف و احساس باقی مانده است.

عصاره (۱۳۸۰) در بررسی خداشناسی و نقش اشعار کودکان در تربیت دینی، در صدد بود تا بررسی کند که توحید نظری و عملی چگونه در اشعار کودکان متجلی شده و آیا فضای معنوی مطرح شده با گروه سنی بچه‌ها تناسب دارد یا نه؟ وی علاوه بر بررسی توحید ذاتی، صفاتی، افعالی و توحید عملی، اشعار را از نظر زیبایی ظاهری و پیام‌ها و تناسب آنها با درک و فهم کودکان نیز مورد بررسی قرار داد.

رئسی (۱۳۸۲) در تحلیل مضامین شعر کودک در دهه ۱۳۶۰، با بررسی ۵۰۰ عنوان شعر در قالب ۱۶۸ عنوان کتاب دریافت که ۳۷ عنوان با مضامین آموزشی مانند آموزش الفبا، اعداد، ساعت و شناخت میوه‌ها و ۲۶ عنوان با مضامین اخلاقی همانند احترام به والدین، مهرورزی به هم‌نوعان و حیوانات و بقیه اشعار با مضامین ماجراجویی، حوادثی از زندگانی کودکان و... سروده شده‌اند.

عباسپور نوغانی (۱۳۸۶) در بررسی انتقادی اشعار دینی کودک دهه هفتاد، با تحلیل ۸۴ کتاب دریافت که تنها ۱۹۱ شعر (۱۷/۳۷ درصد) به دین اختصاص داشت. یافته‌های وی نشان داد که اشعار مربوط به بزرگان دینی فقط به مدح پیامبر و چهارده معصوم، شادی به خاطر تولد آنها و غم و اندوه به سبب شهادت‌شان محدود بوده است.

آنچه در جمع‌بندی این بخش از تحقیقات می‌توان عنوان کرد، این است که هر چند تعداد تحقیقات بخش شعر در مقایسه با تحقیقات حوزه داستان اندک است؛ اما توانسته است در حد بیشتری محتوای اشعار را مورد بررسی قرار دهد؛ با این حال هنوز هم جای تحقیقاتی بیشتری در این حوزه خالی است.

تجزیه و تحلیل تحقیقات

به منظور ارائه تصویری روشن از تحقیقات صورت گرفته و ارائه تحلیل‌های کمی و کیفی، ابتدا اطلاعات آماری آنها در جدول زیر نمایش داده شده است.

جدول ۱. اطلاعات آماری تحقیقات

ردیف	پدیدآور	سال	مقاله	پایان‌نامه		رشته	دانشگاه
				ارشد	دکتری		
۱	ثناگو راد، فریدون	۱۳۵۴	—	*		کنابداری	تهران
۲	سرمدی، عباس؛ میرخواجوی، عبدالله	۱۳۵۴	—	*		علوم تربیتی	تربیت معلم
۳	رازیوش، شهلا	۱۳۵۷	—	*		کنابداری	تهران
۴	سیداحمدیان، الهه	۱۳۵۷	—	*		کنابداری	تهران
۵	کتابی، ناهید	۱۳۵۸	—	*		ارتباطات	صدا و سیما
۶	سلطان محمدی، سوسن	۱۳۵۹	—	*		کنابداری	تهران
۷	میرزایی، علی	۱۳۶۰	—	*		کنابداری	تهران
۸	کدیور، منصور	۱۳۶۲	—	*		امور فرهنگی	هنر
۹	آگاه، اعظم‌السادات	۱۳۶۲	—	*		ارتباطات	صدا و سیما
۱۰	میرحسینی، زهره	۱۳۶۶	—	*		کنابداری	تهران
۱۱	چیزی، ملک	۱۳۷۰	—	*		جامعه‌شناسی	تهران
۱۲	اشراقی، سکینه	۱۳۷۴	—	*		ادبیات فارسی	تربیت معلم
۱۳	وندی، مجید ابراهیم	۱۳۷۴	—	*		علوم تربیتی	تربیت معلم
۱۴	محمدی، مهدی	۱۳۷۵	—	*		کنابداری	آزاد
۱۵	نیشابوری، اختر	۱۳۷۷	—	*		کنابداری	تهران
۱۶	ستاری، منصوره	۱۳۷۷	—	*		کنابداری	تهران
۱۷	محمدی، مریم	۱۳۷۷	—	*		کنابداری	آزاد
۱۸	خزائلی، عذرا	۱۳۷۹	—	*		ارتباطات	صدا و سیما
۱۹	گرانپایه، بهروز	۱۳۷۹	*	—		—	—
۲۰	حسینی‌نثار، حسین	۱۳۷۹	—	*		کنابداری	آزاد
۲۱	زارع گاوگانی، وحیده	۱۳۷۹	—	*		کنابداری	تهران

←

۲۲	نظر آهاری، عرفان	۱۳۷۹	*	-	-	-
۲۳	نورعی پس ویشه، مرضیه	۱۳۸۰	-	*	کتابداری	تهران
۲۴	مقصودی، سوده	۱۳۸۰	-	*	ادبیات فارسی	باهنر کرمان
۲۵	عصاره، فریده	۱۳۸۰	*	-	-	-
۲۶	امین دهقان، نسرين؛ پریرخ، مهري	۱۳۸۲	*	-	-	-
۲۷	موسوی، زهره	۱۳۸۲	*	-	-	-
۲۸	رئیزی، فریبا	۱۳۸۲	-	*	ادبیات فارسی	آزاد
۲۹	عبدلی، مهشید	۱۳۸۳	*	-	-	-
۳۰	میری کرمانشاهی، مهرانگیز	۱۳۸۳	-	*	کتابداری	آزاد
۳۱	ملک تجار، نازآفرین	۱۳۸۴	-	*	کتابداری	تهران
۳۲	پریرخ، مهري؛ امجدی، زهرا	۱۳۸۶	*	-	-	-
۳۳	طهماسیان، نگین	۱۳۸۶	-	*	کتابداری	آزاد
۳۴	مهدیان، نیلوفر	۱۳۸۶	*	-	-	-
۳۵	عباسپور نوغانی، محبوبه	۱۳۸۶	*	-	-	-
۳۶	ابراهیمی کلهرودی، خدیجه	۱۳۸۷	-	*	کتابداری	تهران
۳۷	ترقی خواه دیلمقانی، نیره	۱۳۸۸	-	*	کتابداری	آزاد
۳۸	محمدی، مهدی	۱۳۸۹	-	-	کتابداری	آزاد
۳۹	مکتبی فرد، لیلا	۱۳۸۹	-	-	کتابداری	شهید چمران
۴۰	خوشبخت، فریبا	۱۳۸۹	*	-	-	-
۴۱	فرزانفر، جواد	۱۳۸۹	-	-	علوم تربیتی	تربیت معلم
۴۲	ایروانی، شهین؛ مختاری، خدیجه	۱۳۹۰	*	-	-	-

همان طوری که داده‌های جدول ۱ نشان می‌دهد، تحقیقات تحلیل محتوا در ادبیات کودکان و نوجوانان کشورمان از سال ۱۳۵۴ شروع شده است. جدول ۲ فراوانی آثار را در چهار دهه اخیر نشان می‌دهد.

جدول ۲. فراوانی آثار در چهار دهه اخیر

نوع دهه	داستان‌ها		خواندنی‌ها		اشعار		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
دهه ۵۰	۵	۱۴/۷	۱	۲۵	-	-	۶	۱۴/۳
دهه ۶۰	۳	۸/۸	۱	۲۵	-	-	۴	۹/۵
دهه ۷۰	۱۰	۲۹/۴	۱	۲۵	۱	۲۵	۱۲	۲۸/۶
دهه ۸۰	۱۵	۴۴/۲	۱	۲۵	۳	۷۵	۱۹	۴۵/۲
دهه ۹۰	۱	۲/۹	-	-	-	-	۱	۲/۴
جمع	۳۴	۱۰۰	۴	۱۰۰	۴	۱۰۰	۴۲	۱۰۰

با توجه به داده‌های جدول ۲، کمترین تحقیقات مربوط به دهه پنجاه و شصت می‌باشد. از مهمترین علل آن می‌توان به وقوع انقلاب اسلامی و تعطیلی چندساله دانشگاه‌ها در جریان انقلاب فرهنگی اشاره کرد. اما در دو دهه اخیر این گونه تحقیقات سیر صعودی به خود گرفته است. شاید بتوان افزایش تعداد دانشگاه‌ها و به تبع آن افزایش تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی را از دلایل این رشد عنوان کرد. از میان آثار مورد بررسی، ۱۱ عنوان گزارش تحقیقی بود که عمدتاً مقاله‌های مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد و یا طرح تحقیقی است که در نشریات به چاپ رسیده بود. همچنین، ۲۸ عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد و ۳ عنوان پایان‌نامه دکتری وجود دارد که در رشته‌های مختلف در دانشگاه‌های کشور در حوزه ادبیات کودکان دفاع شده‌اند. جدول ۳ دانشگاه‌های محل دفاع این پایان‌نامه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۳. معرفی پایان‌نامه‌ها به تفکیک دانشگاه

دانشگاه	فراوانی	تعداد	درصد
دانشگاه تهران	۱۳	۴۱/۹	
دانشگاه آزاد اسلامی	۸	۲۵/۹	
دانشگاه تربیت معلم	۴	۱۲/۹	
دانشکده صدا و سیما	۳	۹/۷	
دانشگاه هنر	۱	۳/۲	
دانشگاه شهید باهنر کرمان	۱	۳/۲	
دانشگاه شهید چمران	۱	۳/۲	
جمع	۳۱	۱۰۰	

بر اساس جدول ۳، دانشگاه تهران با داشتن ۱۳ پایان‌نامه در بین دانشگاه‌های کشور پیشرو تحقیقات تحلیل محتوای ادبیات کودکان به شمار می‌رود. علت آن را شاید در وجود اعضای هیأت علمی علاقه‌مند به حوزه ادبیات کودکان همانند ثریا قزل‌ایاغ، و تا حدودی عباس حری و اداره شدن گروه کتابداری توسط نوش‌آفرین انصاری که از بنیانگذاران شورای کتاب کودک بود دانست.

حضور علی شکویی به عنوان یکی از علاقه‌مندان حوزه ادبیات کودک در دانشگاه آزاد اسلامی در مقام طراح و مؤسس رشته کتابداری در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال و علوم تحقیقات و وجود اعضای هیأت علمی علاقه‌مند به این حوزه مانند زهره میرحسینی و زهرا اباذری باعث شد که دانشگاه آزاد اسلامی بعد از دانشگاه تهران یکی از دانشگاه‌های پرکار در این حوزه به‌شمار رود.

ادبیات کودکان یک حوزه بین رشته‌ای است که متخصصان رشته‌های گوناگون هر یک به فراخور تخصص خود از زاویه‌ای خاص مسائل آن را در قالب پایان‌نامه مورد کنکاش قرار داده‌اند. رشته‌های تحصیلی پایان‌نامه‌ها در جدول ۴ نشان داده شده است.

جدول ۴. رشته تحصیلی پایان‌نامه‌ها

رشته	فراوانی	تعداد	درصد
علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی		۲۰	۵۹/۳
ارتباطات		۳	۱۴/۸
زبان و ادبیات فارسی		۳	۱۱/۱
علوم تربیتی		۳	۷/۴
امور فرهنگی		۱	۳/۷
جامعه‌شناسی		۱	۳/۷
جمع		۳۱	۱۰۰

نزدیک به ۶۰ درصد از پایان‌نامه‌ها در رشته کتابداری دفاع شده است. رشته‌های ارتباطات و زبان و ادبیات فارسی در رتبه‌های دوم و سوم قرار گرفته‌اند که با توجه به گستردگی آن حوزه و ارتباط بیشترشان با حوزه ادبیات کودکان، این تعداد پایان‌نامه مقدار ناچیزی می‌باشد.

نتیجه‌گیری

تحقیقات تحلیل محتوا در هر حوزه‌ای می‌تواند جنبه‌هایی از تحقیقات گذشته و کارهای انجام شده در آن حوزه را نشان دهد. در حوزه مورد بحث، اهمیت این گونه تحقیقات را از ۴ بعد می‌توان یادآور شد:

۱. کمک به پژوهشگران جهت آشنایی با تحقیقات صورت گرفته و یافتن خلاءهای موجود برای انجام پژوهش‌های بعدی؛
۲. کمک به سیاست‌گذاران فرهنگی کشور جهت تدوین خط‌مشی‌های مدون مطابق با نیازهای جامعه و موازین علمی؛
۳. کمک به پدیدآورندگان آثار در جهت چگونگی پرداختن به موضوعات مورد بحث و تولید آثار جدید مبتنی بر نتایج تحقیقات صورت گرفته؛
۴. کمک به ناشران جهت آشنایی با نیازهای مخاطبان و معیارهای علمی مطرح در آن حوزه و سرمایه‌گذاری بر روی آثار مناسب.

با در نظر گرفتن موارد فوق، می‌توان گفت که تعداد ۴۲ پژوهش در طول ۳۶ سال، تعداد بسیار اندکی است و لازم است دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی و سازمان‌های علمی و پژوهشی در اولویت‌های پژوهشی خود این گونه تحقیقات را مد نظر قرار دهند. آنچه در جمع‌بندی موارد مطرح شده می‌توان گفت در ادامه آمده است.

۱. تحقیقات صورت گرفته نشان می‌دهد که ۶ پژوهش از پژوهش‌های صورت گرفته به تحلیل محتوای آثار کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان تعلق دارد. به نظر می‌رسد تمرکز بیش از حد به آثار یک ناشر و غافل ماندن از کارنامه سایر انتشارات رویکرد علمی مناسبی نباشد؛

۲. وجود نهاد اجتماعی شورای کتاب کودک و مشارکت اعضای هیأت مؤسس و اعضای هیأت مدیره آن در هدایت پایان‌نامه‌ها و اکتفای محققان به فهرست کتاب‌های مناسب شورا در بررسی داستان‌ها، این مرکز را به نوعی مرکز ثقل این بررسی‌ها تبدیل کرده است؛

۳. در اکثر پژوهش‌های صورت گرفته، محور پژوهش آثار معرفی شده در فهرست کتاب‌های مناسب شورای کتاب کودک بوده است. با توجه به خصوصی بودن شورا و محدودیت بودجه آن در خرید منابع و ناهماهنگی‌های موجود در سیستم پخش، احتمال دور ماندن برخی آثار را از دید محققان قوت می‌بخشد؛

۴. با توجه به نگاه چندگانه در ادبیات کودکان و نوجوانان کشورمان و عدم مطابقت برخی از این جریان‌های فکری با نگاه شورا و متهم بودن شورا به یک‌سونگری و...؛ لازم است محققان در بررسی‌های خود کل آثار منتشر شده را مد نظر قرار داده و از محدود کردن پژوهش خود به یک نوع نگاه احتراز کنند؛

۵. آشناسازی کودکان و نوجوانان با فرهنگ جهانی به عنوان یکی از اهداف ادبیات کودک و نوجوان به شمار می‌رود. علی‌رغم این مهم، متأسفانه هیچ‌گونه تحلیل محتوایی در داستان‌های ترجمه شده صورت نگرفته تا تعارضات و آثار مخرب آن جریان‌های فرهنگی بر روی کودکان و نوجوانان شناسایی شود و تدابیر خاص فرهنگی در جهت حل آن مشکلات اتخاذ گردد؛

۶. علی‌رغم معرفی شدن تربیت ایرانی-اسلامی، معرفی الگوها و نشر فضایل اخلاقی به عنوان بخشی از اهداف ادبیات کودکان و نوجوانان از سوی برخی از متخصصان (آقایاری، ۱۳۷۵)، و اختصاص بیش از نیمی از کتاب‌های موجود کتابخانه‌های آموزشگاهی کشور به کتاب‌های مذهبی (قربانی، ۱۳۸۰)؛ متأسفانه آثار کمی به تحلیل محتوای آثار دینی پرداخته‌اند و لازم است ابعاد مختلف کتاب‌های دینی در تحقیقات جداگانه‌ای مورد ارزیابی قرار گیرد؛
۷. با توجه به اهداف ادبیات کودکان از جمله «آماده کردن طفل برای شناختن، دوست داشتن و ساختن محیط» (ایمن، خمارلو، دولت‌آبادی، ۱۳۵۶)؛ متأسفانه هیچ‌گونه تحقیقی در خصوص بررسی فرهنگ، آداب و رسوم قبایل، اقوام و اقلیت‌های دینی ایران در ادبیات کودکان و نوجوانان صورت نگرفته است؛
۸. انجام دو پژوهش علمی با هدایت مهری پریخ در دانشگاه فردوسی مشهد با نگاه کتاب‌درمانی در ادبیات کودکان و نوجوانان کشورمان و پی گرفته شدن آن پژوهش از سوی پژوهشگری دیگر در دانشگاه آزاد، خبر از نوعی نگاه علمی در این حوزه می‌دهد؛
۹. چاپ برخی مقاله‌های تخصصی ادبیات کودکان و نوجوانان در مجلات غیرتخصصی و عدم ارتباط متخصصان ادبیات کودکان و نوجوانان با اینگونه مجله‌ها باعث مغفول ماندن یافته‌های اینگونه پژوهش‌ها از دید متخصصان این حوزه می‌شود؛
۱۰. تحقیقات صورت گرفته با تناسب گستردگی و ارتباطشان به حوزه ادبیات کودک بسیار اندک بوده و نیاز به توجه جدی از سوی سیاست‌گذاران دارد؛
۱۱. هر چند دهه ۸۰ در بین دهه‌های مورد بررسی از بیشترین رشد در زمینه تحقیقات تحلیل محتوا در ادبیات کودکان و نوجوانان برخوردار است، اما این میزان متناسب با افزایش دانشجویان تحصیلات تکمیلی در مؤسسات آموزش عالی مخصوصاً در رشته کتابداری و سایر رشته‌های مرتبط نیست؛
۱۲. با توجه به بازنشسته شدن علاقه‌مندان حوزه ادبیات کودک در رشته کتابداری اعم از نوش‌آفرین انصاری، ثریا قزل‌ایاغ، عباس حری زنگ خطر کم شدن تعداد پایان‌نامه‌های دانشگاهی این رشته را در این حوزه به صدا درآورده است؛

۱۳. راه‌اندازی گرایش‌های جدید در کارشناسی ارشد رشته کتابداری و تمرکز بیش از حد دروس این دوره‌ها به به مباحث مربوط به تکنولوژی اطلاعات و حذف درس ادبیات کودکان از دروس این دوره، امید روشن ماندن این نور کم‌سو را در تحقیقات دانشجویی بسیار کم کرده است. البته مقطع کارشناسی ارشد ادبیات کودک از سوی مرکز مطالعات ادبیات کودکان دانشگاه شیراز راه‌اندازی شده است و امیدواریم راه‌اندازی گرایش‌های مختلف ادبیات کودکان در دانشگاه‌های دیگر نیز آغاز شود.

پیشنهادهای

با توجه به حجم عظیم انتشارات در زمینه ادبیات کودکان و نوجوانان و اشتغال جمعیت کثیری به عنوان پژوهشگر، نویسنده، مترجم، تصویرگر، ناشر و... لازم است نگاه علمی فراگیری در بین مسئولان نسبت به این حوزه به وجود آید. شاید پیشنهادهای زیر تا حدی بتواند ادبیات کودکان و نوجوانان کشورمان را به جایگاه واقعی خودش نزدیک سازد:

۱. با توجه به اینکه شورای کتاب کودک و متخصصان و منابع آن، مرکز ثقل تحقیقات در دهه‌های گذشته بوده است به نظر می‌رسد با وجود نیروهای متعدد شاغل در این حوزه اعم از نویسنده، مترجم، مصور، شاعر، ناشر و...؛ راه‌اندازی پژوهشگاه ادبیات کودکان و نوجوانان و انجام فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی از سوی مراکز تخصصی از جمله کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، شورای کتاب کودک، بخش کتاب کودک کتابخانه ملی و مرکز اسناد جمهوری اسلامی ایران، مرکز مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز و... ضروری است. البته مرکز مطالعات ادبیات کودک در کنار پرورش دانشجو در مقطع کارشناسی ارشد تا حدودی به پژوهش در این حوزه نیز توجه دارد، اما کافی به نظر نمی‌رسد؛

۲. انتشار فقط یک نشریه تخصصی با درجه علمی-پژوهشی و آن هم به صورت دو فصلنامه، باعث سوق دادن مقاله‌های تخصصی این حوزه به سایر مجله‌ها می‌شود و ضروری است سازمان‌ها و مراکز تخصصی تمهیدات لازم را برای راه‌اندازی اینگونه نشریات فراهم سازند؛

۳. انتخاب و معرفی پایان‌نامه برتر در حوزه ادبیات کودکان و نوجوانان از سوی مراکز تخصصی همچون شورای کتاب کودک، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، انجمن نویسندگان کودک و... به منظور ایجاد انگیزه در دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی پیشنهاد می‌گردد. هر چند که مرکز مطالعات ادبیات کودک در حاشیه دومین همایش ادبیات کودک امسال به انتخاب پایان‌نامه‌های برتر مبادرت کرد، اما ضروری است چنین اقداماتی به صورت مرتب صورت گیرد؛
۴. با توجه به شایستگی متخصصان این حوزه در انجام تحقیقات بنیادی و کسب رتبه برتر جشنواره فارابی، ضروری است نهادهای تأثیرگذار از جمله شورای کتاب کودک، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و مرکز مطالعات ادبیات کودک و... تلاش‌های لازم را برای ایجاد شاخه مستقل ادبیات کودک در بین موضوعات جشنواره فارابی به کار گیرند؛
۵. پیشنهاد می‌گردد بسترهای لازم جهت استفاده از تخصص و تجربیات استادان بازنشسته و قدیمی این حوزه در مراکز آموزش عالی و مراکز پژوهشی فراهم گردد.

منابع

- آقایاری، خسرو (۱۳۷۵). آشنایی با ادبیات کودکان و نوجوانان و معیارهای نقد و بررسی کتاب. تهران: سرآمد کاوش.
- آگاه، اعظم‌السادات (۱۳۶۲). مقایسه کتابهای داستانی ویژه کودکان ۶-۹ ساله داستان‌نویسان ایرانی در دو سال قبل و بعد از انقلاب. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، تهران.
- ابراهیمی کلهرودی، خدیجه (۱۳۷۸). بررسی وضعیت ترجمه کتابهای کودکان ۳ تا ۱۱ سال ۱۳۶۶-۱۳۷۵. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- اشراقی، سکینه (۱۳۷۴). تحلیل محتوای شخصیت زن و مرد در داستانهای تألیفی برای نوجوانان دهه شصت (۱۳۶۱-۱۳۷۰). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم، تهران.
- امین دهقان، نسرين و پریرخ، مهری (۱۳۸۲). تحلیل محتوای کتابهای داستانی مناسب کودکان در گروه سنی «ب» با رویکرد کتاب درمانی. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۶ (۴)، ۵۱-۱۹.
- ایروانی، شهین و مختاری، خدیجه (۱۳۹۰). جایگاه مفاهیم فلسفی در ادبیات داستانی کودک ایران. مطالعات ادبیات کودک، ۲ (۱)، ۳۱-۱.
- ایمن (آهی)، لیلی؛ خمارلو (میرهادی)، توران و دولت‌آبادی، مهدخت (۱۳۵۶). گذری در ادبیات کودکان. تهران: شورای کتاب کودک.

- باب‌الحوائجی، فهیمه (۱۳۷۶). تحلیل محتوا. فصلنامه کتاب، ۸ (۴)، ۹۸-۱۰۸.
- پریخ، مهری و امجدی، زهرا (۱۳۸۶). داستان همچون ابزاری برای کمک به کودکان و نوجوانان در مقابله با مشکلات: بررسی داستانهای کودکان با رویکرد کتاب درمانی. پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، ۱۲، ۴۹-۶۸.
- ترقی‌خواه، نیره (۱۳۸۸). بررسی مفهوم فرهنگ و جایگاه مفهوم صلح در کتابهای کودکان در ایران در سال‌های ۷۰-۸۵. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران.
- ثناگو راد، فریدون (۱۳۵۴). تحلیل محتوای خواندنیهای کودکان و نوجوانان در مجموعه انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- چیدری، ملک (۱۳۷۰). کودک، پیام کتاب، تحلیل محتوای کتب کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در سالهای ۱۳۵۸-۱۳۶۸. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- حسینی نثار، حسین (۱۳۷۹). انقلاب اسلامی در آئینه داستانهای کودکان و نوجوانان از سال ۱۳۷۷-۱۳۵۷. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران.
- خزائلی، عذرا (۱۳۶۲). مقایسه کتابهای داستانی ویژه کودکان ۶-۹ ساله داستان نویسان ایرانی در دو سال قبل و بعد از انقلاب اسلامی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، تهران.
- خوشبخت، فریا (۱۳۸۹). بررسی مفهوم مرگ در ادبیات کودکان ایران: تحلیل محتوای ۹ کتاب داستان. مطالعات ادبیات کودک، ۱ (۱)، ۱۲۹-۱۴۱.
- رازپوش، شهلا (۱۳۵۷). بررسی مفاهیم اجتماعی در کتابهای مناسب کودکان در ایران (آثار نویسندگان ایرانی). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- رئسی، فریا (۱۳۸۲). بررسی مضامین شعر کودک در دهه ۱۳۶۰. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد فسا، فسا.
- زارع گاوگانی، وحیده (۱۳۷۹). مفاهیم تربیتی اسلام از دیدگاه قرآن در ادبیات کودکان و نوجوانان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- ستاری، منصوره (۱۳۷۷). بررسی مفاهیم اجتماعی در داستانهای واقعی مناسب نوجوانان نوشته شده توسط نویسندگان ایرانی در سالهای ۱۳۵۸-۱۳۶۷. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- سرمدی، عباس و میرخواجوی، عبدالله (۱۳۵۴). بررسی کمی و کیفی کتابهای منتشر شده در سال ۱۳۵۲ و تطبیق محتوای کتابها با هدف‌های اصلی آموزش و پرورش. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم، تهران.
- سلطان محمدی، سوسن (۱۳۵۸). تحلیلی از خواندنیهای کودکان قبل از دبستان سالهای ۱۳۴۰-۱۳۵۷. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- سید احمدیان، الهه (۱۳۵۷). بررسی مفاهیم و رفتارهای اجتماعی در کتابهای مناسب نوجوانان (آثار نویسندگان ایرانی). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.

- طهماسیان، نگین (۱۳۸۶). تحلیل محتوای کتابهای قصه و داستان کودکان گروه سنی «ب» و «ج» منتشر شده سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۵ از نظر تاثیر آنها بر درمان ترس و اضطراب و افسردگی کودکان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران.
- عباسپور نوغانی، محبوبه (۱۳۸۶). بررسی انتقادی اشعار دینی کودک در دهه هفتاد (سه گروه سنی الف، ب، ج). کتاب ماه کودک و نوجوان، ۱۰ (۴-۶)، ۷۲-۸۰.
- عبدلی مهشید (۱۳۸۳). گرایش‌های موضوعی کتابهای داستانی کودکان. فصلنامه کتاب، ۱۵ (۲)، ۱۰۷-۱۱۴.
- عصاره، فریده (۱۳۸۰). بررسی اشعار کودکان از نظر خداشناسی و نقش آن در تربیت دینی. خلاصه مقالات همایش آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش. تهران: دفتر همکاری مشترک ساجد (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و جهاد دانشگاهی)، ۱۲۶-۱۲۷.
- قربانی، ولی (۱۳۸۰). بررسی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی شهر مشهد و ارزیابی توانایی مجموعه کتابخانه‌ها در برآوردن این نیازها. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۴ (۱)، ۸۷-۱۰۷.
- کتابی، ناهید (۱۳۵۸). تحلیل محتوای داستانهای کودکان در ایران در فاصله سالهای ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۸ و مقایسه مفاهیم طرح شده در کتابهای آزاد و کتابهای تحت سانسور در این فاصله. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مدرسه عالی تلویزیون و سینما، تهران.
- کدیور، منصور (۱۳۶۲). تحلیل محتوای کتابهای کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در دو مرحله پیش و پس از انقلاب اسلامی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مجتمع دانشگاهی هنر، تهران.
- گرانپایه، بهروز (۱۳۷۴). تحلیل گفتمانی الگوهای فرهنگی در کتابهای کودکان [گزارش طرح پژوهشی، تک نگاشت]. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، معاونت پژوهشی و آموزشی، مرکز پژوهش‌های بنیادی.
- _____ (۱۳۷۹). تحلیل گفتمانی الگوهای فرهنگی در کتابهای کانون. پژوهشنامه ادبیات کودک، ۵، ۱۸-۳.
- محمدی، مریم (۱۳۷۷). بررسی نقش حیوانات در داستانهای فارسی کودکان منتشره کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان (۱۳۴۵-۱۳۷۸). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران.
- محمدی، مهدی (۱۳۷۵). بررسی داستانهای جنگ ایران و عراق نوشته شده برای کودکان و نوجوانان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران.
- _____ (۱۳۸۹). بررسی مفاهیم دینی در کتابهای داستانی کودکان و نوجوانان در ایران بین سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۵. پایان‌نامه دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران.
- مقصودی، سوده (۱۳۸۰). مقایسه نقش‌ها و پایگاه‌های اجتماعی زن و مرد در کتابهای داستانی کودکان در سالهای ۱۳۶۹-۱۳۷۸. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید باهنر، کرمان.
- مکتبی، لیلا (۱۳۸۹). بررسی تناسب محتوای داستان‌های تألیفی ایرانی برای کودکان و نوجوانان گروه سنی «ج» با مهارت‌ها و مؤلفه‌های تفکر انتقادی. پایان‌نامه دکتری، دانشگاه شهید چمران، اهواز.

- ملک تجار، نازآفرین (۱۳۸۴). بررسی مفاهیم مرتبط با صلح در کتابهای داستان تألیفی فارسی برای گروه‌های سنی ۷-۱۱ سال سالهای ۱۳۷۳-۱۳۸۲. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- موسوی، زهره (۱۳۸۳). جلوه‌های عشق و عرفان در ادبیات کودکان. مجموعه مقالات همایش ادبیات کودکان و نوجوانان (آبان ۸۱ دانشگاه بیرجند). به اهتمام محمد حسین قرشی. بیرجند: دانشگاه بیرجند، ۲۵۱-۲۵۷.
- مهدیان، نیلوفر (۱۳۸۶). ادبیات انقلابی: بررسی ادبیات کودکان و نوجوانان در دوران انقلاب (۱۳۴۵-۱۳۵۹). پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، ۱۲، ۶۹-۸۸.
- میرزایی، علی (۱۳۶۰). پژوهشی در داستانهای منتشر شده برای کودکان و نوجوانان در سالهای ۱۳۵۷-۱۳۵۸. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- میرحسینی، زهره (۱۳۶۶). سیر موضوعی در داستانهای کودکان و نوجوانان (۱۳۵۷-۱۳۶۵). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- میری کرمانشاهی، مهرانگیز (۱۳۸۳). سیر موضوعی ترجمه در کتابهای داستان کودکان و نوجوانان طی سالهای ۱۳۷۱-۱۳۸۰. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران.
- نظرآهاری، عرفان (۱۳۷۹). در شعر نوجوان ما گرگی در کمین نیست: بررسی موضوعی شعرهای ۱۶ شاعر کودک و نوجوان ۱۳۶۰-۱۳۷۷. پژوهشنامه ادبیات کودک، ۶، ۳-۲۳.
- نورعی پس‌ویشه، مرضیه (۱۳۸۰). بررسی میزان همپوشانی داستانهای مشترک در سه کتاب قرآن، انجیل و تورات. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- نیشابوری، اختر (۱۳۷۷). تحلیل محتوای کتابهای تألیفی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در ده سال پس از انقلاب.
- وندی، مجید ابراهیم (۱۳۷۴). بررسی عامل جنسیت در داستانهای کودکان و نوجوانان سالهای ۱۳۶۸-۱۳۷۲. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم، تهران.

به این مقاله این گونه استناد کنید:

- محمدی، مهدی (۱۳۹۱). تحقیقات تحلیل محتوا در ادبیات کودکان و نوجوانان ایران از سال ۱۳۵۳-۱۳۹۰. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۹ (۱)، ۱۱۱-۱۳۳.